

Brabantse Archivarissendag | Mechelen, 24 november 2010

Lezing: Eigentijds beschrijven: het contextualiseren van digitale archieven

Bart De Nil (FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed)

Geachte aanwezigen,

Straks gaan jullie zich verdelen over verschillende workshops om er ter reflecteren over: 'Hoe archieven de kennis van gebruikers via het internet benutten?'. Het zal gaan over algemene stellingen gekoppeld aan casussen uit de praktijk, waarbij de nadruk zal liggen op het gebruik van het internet voor het inlichtingenwerk van archieven. Omdat de workshops zich focussen op de dagelijkse praktijk, leek het me zinvol om een stap achterwaarts te nemen en de plaats van archieven in een virtuele wereld vanuit een breder kader te schetsen. Ik zal een algemeen verhaal houden over wat archieven zoal kunnen doen met hun digitale content en hoe dit past in de evolutie naar de inrichting van virtuele leeszaal op het internet.

Laat ons beginnen met het 'wat' door het lanceren van het concept 'contextualiseren'. Ik besef dat de term 'contextualiseren' voor velen onder u een wat wazig begrip is. Voor sommigen betekent het zoveel als het maken van een verhaal voor een bepaalde doelgroep aan de hand van digitale erfgoedobjecten. Voor anderen is contextualiseren eerder een algemene omschrijving voor het ontsluiten van cultureel erfgoed. In die optiek is zelfs het toekennen van beschrijvende metadata aan een object of een archiefstuk al een vorm van contextualiseren. Daarnaast is er zelfs sprake van re-contextualisering, waarbij de gebruiker de beschrijving van een object aanvult of verandert door het te bekijken vanuit een andere context of perspectief. Samengevat is contextualiseren een concept of containerbegrip dat zijn betekenis krijgt afhankelijk van wie het invult¹.

In welke betekenis dan ook: de term contextualiseren wordt amper gebruikt in een archiefcontext. In het geval van het beschrijven van een archief wordt er veeleer gesproken over het creëren van 'toegangen' tot een archief in de vorm van een stortingslijst, een inventaris, en dergelijke, al dan niet online. En voor het maken van een

¹ Zie ook: Bart De Nil, Eigentijds beschrijven. Het contextualiseren van audiovisuele archieven, In: Rik Van de Walle (red.), *BOM. Bewaring en Ontsluiting van Multimediale data in Vlaanderen*, Tielt, LannooCampus, 2010.

verhaal aan de hand van archiefstukken worden eerder termen zoals ‘vertaalslag’, ‘valoriseren’ of ‘ontsluiten’ gebruikt.

Nochtans zijn er ontwikkelingen aan de gang die een impact op de huidige beheerspraktijken voor cultureel erfgoed hebben, en waardoor archivariissen meer en meer gaan contextualiseren, misschien zonder dat ze het zelf beseffen. Die ontwikkelingen zijn de snelle evoluties op het vlak van ICT en breedband waardoor er een crossmediale ‘virtuele netwerkmaatschappij’ is ontstaan. Dankzij de mogelijkheden van sociale software wordt het web een interactieve, sociale arena voor communicatie, het delen van ervaringen, virtuele ontmoetingen, gaming, enzovoort². Dit heeft als gevolg dat archieven er zich steeds meer van bewust worden dat ze zich socialer op het web moeten gedragen. De Nederlandse archieftheoreticus Eric Ketelaar heeft het zelfs over de opkomst van een nieuwe generatie archivariissen waarbij de vraag vanuit het publiek centraal staat.

Ik merk dat archieven steeds meer aandacht besteden aan het creëren van online toegangen tot hun collecties. Het gaat hoofdzakelijk nog wel over het online zetten van de catalogus, wat de gebruiker tenminste al een vruchteloze verplaatsing naar het archief bespaart. Het zijn vooral audiovisuele collecties, en vooral dan foto’s, die langs het web beschikbaar worden. Zo heeft elke zichzelf respecterende stad of regio wel een beeldbank met materiaal dat afkomstig is van collecties van verschillende erfgoedinstellingen. Hoewel de mogelijk bestaat dat de gebruikers mee de collecties van archieven kunnen helpen ontsluiten maken in de praktijk slechts weinig archieven hiervan gebruik. De belangrijkste reden hiervoor is nog steeds dat archivariissen, over het algemeen, het nog moeilijk hebben met het feit dat bij het online ontsluiten van collecties hun intermediaire rol als experts kleiner wordt. Archivariissen en archiefinstellingen staan vaak weigerachtig om het publiek op deze wijze toegang te verlenen tot hun collectie. Niet omdat ze de input van de gebruiker niet zouden waarderen, maar vooral uit vrees de controle over hun content te verliezen. Dit bleek ondermeer tijdens een focusgroepsgesprek met archivariissen dat ik bijwoonde in het kader van het project *Erfgoed 2.0*. De aanwezige archivariissen stonden neutraal tegenover de zogenaamde *user generated content* zolang die maar ver gescheiden bleef

² DE NIL, B. en WALTERUS, J. (2009). Cultureel erfgoed en Web 2.0. In: DE NIL, B. en WALTERUS, J. (Red.), *Erfgoed 2.0. Nieuwe perspectieven voor digitaal erfgoed* (p. 11). Brussel: Pharo Publishing.

van hun databanken³. Het idee dat niet-experts (lees: amateurs) zomaar materiaal kunnen gebruiken en ook beschrijven ligt moeilijk.

Maar het is ook een feit dat er een grote kloof gaapt tussen de verwachtingen van gebruikers en de wijze waarop archivariissen hun collecties beschrijven. Het is een oud zeer zoals ondermeer blijkt uit een analyse van dertig jaar gebruikerstudies in archieven door de Amerikaanse onderzoekster Jennifer Schaffner⁴. Het toenemend aantal digitale toegangen tot archieven en het feit dat de archiefgebruiker in toenemende mate uitsluitend op het web zoekt naar informatie heeft het probleem de laatste jaren scherper gesteld. Gebruikers zoeken immers online naar informatie met een andere *mindset* dan deze waarmee een archivaris archieven beschrijft. De *mindset* van de archivaris is er nog steeds op gericht om een papieren inventaris online toegankelijk te maken. Maar de structuur, ordening en vorm van een archief kan de gebruiker spreekwoordelijk worst wezen. Ook de verwijzing naar een lange inleiding van een inventaris is niet wat de meeste gebruikers zoeken. Wat een gebruiker wenst, is een directe link naar de stukken die hij zoekt. Dus als een archivaris wenst dat zijn archieftoegangen online tot bij de archiefgebruiker geraken, dan moet hij rekening houden met de specifieke competenties van verschillende soorten archiefgebruikers (historici, genealogen,...). In hun uitmuntende scriptie *Eigentijdse toegankelijkheid* onderzochten de Nederlandse archivariissen Julia Romijn-Wixley en Aron De Vries welke rol de competenties van archiefgebruikers spelen bij het raadplegen van digitale toegangen van archieven⁵. Hun conclusie is ondermeer dat we nieuwe instrumenten en technieken zullen moeten ontwikkelen zodat de 'postmoderne' archivaris rekening kan houden met de competenties van archiefgebruikers. Zo moeten er volgens hen archiefontsluitingssystemen worden ontwikkeld die synoniemen, verwante spellingsvormen, definities van woorden en verwijzingen naar mogelijke aanvullende relevante archiefstukken aanbieden. En vooral moet er gewerkt worden met beschrijvingen die aansluiten bij de zoekstrategie op basis van trefwoorden of tags van gebruikers.

³https://projects.ibbt.be/erfgoed2.0/fileadmin/user_upload/frontendfiles/WP1.1%20Behoeftenonderzoek%20digitaal%20erfgoed%20bij%20erfgoedexperts.pdf

⁴ SCHAFFNER, J. (2009). *The Metadata is the Interface: Better Description for Better Discovery of Archives and Special Collections, Synthesized from User Studies*. Dublin (Ohio): OCLC Research.
<http://www.oclc.org/programs/publications/reports/2009-06.pdf>

⁵ ROMIJN-WIXLEY, J. en DE VRIES, A. (2009). *Eigentijdse toegankelijkheid. Rekening houden met de competenties van archiefgebruikers*. Een masterscriptie voor de leerstoelgroep Archief- en informatiewetenschap (afdeling Mediastudies) van de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, 27 mei 2009.
<http://www.geju.nl/l/library/download/405>

Dankzij ondermeer de inspanningen van het zeer actieve sociaal netwerk Archief2.0 in Nederland en Vlaanderen kennen we ondertussen wel de manieren voor archieven om gebruikers toe te laten hun archieven online te contextualiseren, namelijk het implementeren van web 2.0-instrumenten, zoals tagging, folksonomies enzovoort⁶. Toch blijft het wachten op het doorbreken van van web2.0-instrumenten voor het contextualiseren van collecties in de praktijk.

Nochtans zijn er al enkele mooie praktijkvoorbeelden die aantonen dat gebruikers kunnen helpen om de metadata van de collectie te verrijken. Daarbij wordt vaak gebruik gemaakt van foto- en videoplatformen, zoals *Flickr*, waarbij de collectiebeheerder zelf delen van zijn eigen collectie op deze platformen plaatst om ze toegankelijk te maken en om zo ook tags te verzamelen. Het gebruik van externe platformen werd onder andere in praktijk gebracht door het Nederlands *Nationaal Archief*. Deze bood als testcase delen van haar fotocollectie aan op *Flickr the Commons*⁷. Met dit pilootproject willen ze ten eerste hun collectie internationaal beschikbaar stellen, de publieksparticipatie bevorderen, de fotocollecties verrijken met informatie van gebruikers en kennis delen rondom *social tagging* voor archieven. Het *Nationaal Archief* evalueerde deze pilot positief in het rapport *Taking Pictures to the People*⁸. De commentaren die gebruikers gaven aan foto's uit de collectie van het *Nationaal Archief* leverden soms bruikbare feitelijke informatie op, zoals namen, plaatsen, data, en dergelijke. Daarnaast zorgden de indexering van de foto's in Google en de tags van gebruikers ervoor dat de foto's beter vindbaar werden. Het rapport concludeerde ondermeer dat *Flickr* kan dienen: "*als een platform waarop de eindgebruiker kan participeren in de kerntaken van het Nationaal Archief: het ontsluiten van de archieven en collecties*". Een belangrijke nuance in het rapport is ook de conclusie dat "*de pilot ons [leert] dat Flickr niet ingezet moet worden ter vervanging van professionele archivariessen en ervaren vrijwilligers bij het inhoudelijk beschrijven van fotocollecties.*" Ook het *Brabants Regionaal Historisch Informatie Centrum* (BHIC) evalueerde na een jaar haar aanwezigheid op *Flickr*⁹. Op de 1.400 foto's die ze op *Flickr* hadden geplaatst, werd 125 keer gereageerd. Alle reacties waren inhoudelijke aanvullingen en verbeteringen waardoor ze de beschrijvingen van bijna 100 foto's in hun database konden aanpassen¹⁰. De conclusies van deze *Flickr*-pilots geven een genuanceerd beeld over het gebruik van web2.0-instrumenten voor de beschrijving van collecties in archieven.

⁶ <http://www.archief20.org/>

⁷ <http://www.flickr.com/photos/nationaalarchief>

⁸ MOORTGAT, J. (2009). *Taking Pictures to the Public. Evaluatieverslag Nationaal Archief & Spaarnestad Photo op Flickr The Commons*, 8 juni 2009, Versie 1.0. http://www.nationaalarchief.nl/images/3_16370.pdf

⁹ <http://www.flickr.com/photos/brabantbekijken/>

¹⁰ <http://www.box.net/shared/vxb2q5qh7i>

Het moet gezegd worden dat bij al deze voorbeelden van user generated content het draait rond fotocollecties. De voorbeelden van het gebruik van user generated content bij documenten zijn op één hand te tellen. Hoewel dank zij de ontwikkeling van nieuwe webtools hier ook verandering komt. Deze nieuwe modellen worden verzameld onder de term 'Crowdsourcing'. Een bekend voorbeeld is *Re-captcha*¹¹. Dit is een techniek waarbij gebruikers zich moeten kenbaar maken door een stukje tekst over te typen. Hierdoor kunnen gebruikers van spamrobots worden onderscheiden. Deze input wordt gebruikt om bijvoorbeeld manuscripten te transcriberen of de fouten bij de OCR van digitale kranten te detecteren.

Contextualisering is echter veel meer dan user generated content. Vooral voor archieven ligt de kracht van contextualiseren vooral in de mogelijkheid voor gebruikers om verbanden tussen bronnen te leggen. Een interessant experiment is de *Digital Vaults* van de *National Archives* in de Verenigde Staten¹². Het is een soort van *Aquabrowser*, voor een selectie van digitale objecten uit de rijke collectie van de *National Archives*. Een aquabrowser is een zoekmachine vooral gebruikt door bibliotheken gebaseerd op het principe van associatief zoeken. Bij het aanklikken van een thumbnail van een document verschijnen meteen alle documenten die ermee zijn geassocieerd. Klikkt men op één van de geassocieerde documenten dan krijgt men een nieuwe reeks van associaties met betrekking tot dat document. De bedoeling van de *Digital Vaults* is dat men intuïtief zoekt naar documenten waartussen de gebruiker zelf relaties kan leggen en waarmee men dan weer een eigen selectie kan maken.

Een complexe applicatie zoals de Digital Vaults ligt momenteel uit het bereik van bijna al onze archieven, maar het achterliggend idee, namelijk dat gebruikers zelf het digitaal materiaal volgend hun noden, wensen en verwachtingen kunnen gebruiken, dat is de toekomst van archieven op het internet. Immers alle vormen van contextualisering van archieven moeten worden bekeken vanuit de evolutie waarbij archieven naast hun fysieke leeszaal ook een virtuele leeszaal zullen moeten inrichten. Immers ook voor digitale archieven geldt de regel: "archieven zijn niet om naar te kijken, maar om mee te werken.". Dat betekent dat archieven meer moeten doen dan het aanbieden van digitale beelden op een website. Het gaat om het aanbieden van allerlei online diensten naar verschillende doelgroepen, zoals publieksvriendelijke toegangen op de collectie, digitale bronnen, materiaal voor erfgoededucatie, scanning-on-demand, interactie met de online gebruikers zoals een chatmodule voor het inlichtingswerk, enzovoort,

¹¹ <http://www.google.com/recaptcha>

¹² <http://www.digitalvaults.org/>

enzovoort. Daarbij is het belangrijk dat men beseft dat één algemene website waarop alles uniform wordt aangeboden niet meer van deze tijd is. Elke doelgroep, elke dienst, vooronderstelt een specifieke benadering, een aangepaste interface of enkele online tools.

Een voor de hand liggend voorbeeld is erfgoededucatie. Wanneer het aankomt op het aanbieden van online bronnen voor het onderwijs, hebben archieven een enorm potentieel in huis. Daarenboven blijkt uit Vlaams onderzoek dat het onderwijs vragende partij is voor digitaal materiaal uit archieven. Maar er is een verschil tussen digitale bronnen en leerobjecten. De manier waarop archiefinstellingen online materiaal aanbieden is in de regel ongeschikt om te gebruiken in een leercontext. Het onderwijs gebruikt immers andere metadata-schemas, zodanig dat leerkrachten ook kunnen zoeken op leerinhouden, eindtermen of onderwijsniveau. Dit betekent dat als archieven wensen dat hun digitaal materiaal wordt gebruikt in het onderwijs ze dan ook de beschrijvingen van hun objecten zullen moeten verrijken op maat van het onderwijs, didactiseren heet dat dan. Ook de look-and-feel van de virtuele leeszaal waarin leerlingen interactief met digitale bronnen van het archief aan de slag kunnen gaan, moet aangepast zijn aan de leeftijdscategorie die men wenst te bereiken. Leerlingen hebben een immers context nodig waarin ze documenten en beelden kunnen interpreteren. Voor goede en vooral inspirerende voorbeelden verwijs ik websites van *The National Archives Education Service van het Nationaal Archief van het Verenigd Koninkrijk*¹³ of *Docs Teach van het Nationaal Archief van de Verenigde Staten van Amerika*¹⁴. Voor kleine archieven die dergelijke webdienst niet kunnen opzetten kan er worden gekeken naar een extern webplatform, zoals Ed-It in Nederland¹⁵. Ook in Vlaanderen loopt momenteel het project EPICS, dat onderzoek doet naar een educatief platform voor digitaal erfgoed¹⁶. Bij deze gelegenheid wil ik reclame maken voor de Digitaal Erfgoed Conferentie op 7 en 8 december in Rotterdam waar de digitale ontwikkelingen rond erfgoed en educatie centraal zullen staan¹⁷.

U merkt het al het inrichten van een virtuele leeszaal is allesbehalve gemakkelijk en vergt veel tijd. Het vooronderstelt immers een andere organisatiestructuur, nieuwe werkprocessen en competenties, andere businessmodellen (rekening houdend met het

¹³ <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/>

¹⁴ <http://docsteach.org/>

¹⁵ <http://www.ed-it.nu/>

¹⁶ <http://www.faronet.be/project/epics-e-learning-platform-in-the-cultural-heritage-sector>

¹⁷ <http://www.deconferentie2010.nl/>

dalend aantal fysieke leeszaalbezoekers en een stijgend aantal virtuele bezoekers), om nog maar te zwijgen van het leren omgaan met de rechtenproblematiek. Betekend dit einde van de traditionele 'fysieke' archiefleeszaal? Uiteraard niet, het is de bedoeling dat virtuele leeszalen versterkend werken op de publiekswerking van archieven. Zo is het de bedoeling dat klassen die online in contact komen met archiefdocumenten daarna een bezoek brengen aan het archief om de charters en oorkondes te bekijken en te betasten. Het archief kan ook activiteiten inrichten voor de gebruikers van haar online bronnen. Een mooie voorbeeld is het project Itinera Nova van het stadsarchief van Leuven¹⁸. Het Leuvens stadsarchief greep de digitalisering van de schepenbank aan om een nieuwe publiekswerking rond het transcriberen van de schepenbank uit te bouwen. Door de Universiteit van Frankfurt werd een innovatieve transcriptiemodule ontwikkeld waardoor iedereen, ongeacht zijn niveau, online kan meewerken aan de ontsluiting van de schepenbank. Deze virtuele leeszaal betekende de start van een uitgebreide vrijwilligerswerking waarbij ondermeer geïnteresseerde scribenten in het stadsarchief cursussen paleografie kunnen krijgen.

Zo zijn er nog voorbeelden aan te halen van archieven voor wie het internet meer is dan een virtuele toonzaal of louter een communicatiekanaal. Ik zou willen afsluiten met een warme oproep om, naar de toekomst toe, strategisch in te zetten op het inrichten van virtuele leeszalen. Meer nog dan in het verleden moet het digitaal archief een integraal deel uitmaken van de archiefwerking en niet zoiets dat er alleen maar kan worden bijgenomen worden als er extra geld en middelen beschikbaar zijn. Het zal immers de reikwijdte en slagkracht van archieven doen toenemen, met als gevolg een groter maatschappelijk draagvlak om te investeren in archieven. En dat is in deze krappe tijden een mooi vooruitzicht.

Ik dank U.

¹⁸ <http://www.itineranova.be/in/itinera-nova>